

РАДИШЕВСЬКА О. Р.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративного права
(Київський національний університет
імені Тараса Шевченка),
суддя
(Касаційний адміністративний суд
у складі Верховного Суду)

УДК 342.9:351

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.2-2.32>

ВІЗІЯ МОДЕРНІЗАЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЇЗАЦІЇ: ПОГЛЯД У МАЙБУТНЄ

У статті проаналізовано виклики модернізації адміністративного права України, окреслено реалії та перспективи його змін в умовах європеїзації. Зазначено, що впродовж останніх років Україна чітко продемонструвала рішучі наміри щодо модернізації національного адміністративного права і правової системи загалом, установлення тісніших зв'язків з європейськими організаціями, зокрема Європейським Союзом, Радою Європи, Організацією з безпеки і співробітництва в Європі, Організацією Північноатлантичного договору. Наголошено на потребі комплексної трансформації національного адміністративного права як галузі права і законодавства, правничої науки та навчальної дисципліни, на основі європейських принципів, стандартів, ідей і моделей. Серед важливих напрямів модернізації адміністративного права автором виокремлено: утвердження правової ідеології людоцентризму як висхідної засади; переосмислення правових цінностей, що лежать в основі його аксіології; розвиток інституційних і функціональних підвалин розбудови системи суб'єктів публічної адміністрації, місії та завдань публічних службовців; наскрізне проникнення принципу верховенства права в основні правові інститути адміністративного права; кодифікацію адміністративно-процедурних норм; оновлення правового статусу суб'єктів адміністративного права (їхньої компетенції та відповідальності); запровадження приватноправових форм діяльності суб'єктів публічної адміністрації, розвиток їхньої сервісної складової частини; підвищення рівня правосвідомості, правової культури та правової (європейської) ідентичності; удосконалення інструментів позасудового і судового оскарження рішень, дій (бездіяльності) суб'єктів владних повноважень тощо. Зроблено висновок, що необхідно повернутися до розуміння адміністративного права як галузі, що не тільки гарантує суспільний порядок і безпеку, а й сприяє загальному благу, дозволяє пересічній людині реалізувати свої права, свободи й інтереси, захиститися від свавілля з боку суб'єктів публічної влади.

Ключові слова: європеїзація, євроінтеграція, права людини, модернізація, адміністративне право, публічне адміністрування.

Radyshevska O. R. Vision of modernization of administrative law of Ukraine in the context of Europeanization: forward thinking

The author in the article analyzes the issues of modernization of administrative law of Ukraine, outlines the realities and prospects of its changes in the conditions of Europeanization. It is noted that in recent years Ukraine has clearly demonstrated

a strong intention to modernize national administrative law and the legal system as a whole, to establish closer links with European regional organizations, in particular with the European Union, the Council of Europe, the OSCE, and NATO. The author emphasized on the comprehensive transformation of national administrative law as a branch of law and legislation, legal science and academic discipline based on European principles, standards, ideas and models. The important trends in the modernization of administrative law described by the author are: the adoption of the legal ideology of human-centrism as an ascending basis; rethinking the legal values that underlie its axiology; development of institutional and functional foundations for the development of the system of public administration, the mission and tasks of public servants; penetration of the principle of the rule of law into the main legal institutions of administrative law; codification of administrative procedural law; updating the legal status of the subjects of administrative law (their competence and responsibility); introduction of private-law forms of activity for public administration, development of their service component; raising legal awareness, legal culture and legal European identity; improving the instruments of extrajudicial and judicial appeal against decisions and actions of the public authorities, etc. It is concluded that it is necessary to return to the understanding of administrative law as an branch of public law that not only provides public order and security, but also promotes the common good, allows the average person to exercise their rights, freedoms and interests, to protect themselves from arbitrariness on the of public authorities.

Key words: *Europeanization, European integration, human rights, modernization, administrative law, public administration.*

Вступ. Інтеграція України в міжнародне співтовариство потребує активізації процесів імплементації, адаптації, гармонізації та наближення національного адміністративного законодавства до положень європейського адміністративного права, зокрема *acquis* Європейського Союзу (далі – ЄС). Адже впродовж останніх років Україна чітко продемонструвала рішучі наміри щодо модернізації національного адміністративного права і правової системи загалом, установлення тісніших зв'язків з європейськими регіональними організаціями, зокрема Європейським Союзом, Радою Європи, Організацією з безпеки і співробітництва в Європі (далі – ОБСЄ), Організацією Північноатлантичного договору (далі – НАТО). У зв'язку із цим актуальними є дослідження трансформації адміністративного права України в контексті його європеїзації. За слушним зауваженням ученого К.-П. Соммерманна (К.-Р. Sommermann), «зараз неможливо створювати нові адміністративно-правові інститути і конструкції, не аналізуючи досвіду європеїзації адміністративного права» [1, с. 134]. Корисними такому модернізаційному процесу можуть стати новітні правові доктрини, що сформувалися у країнах, у яких швидкими темпами розвиваються галузі публічного права.

Дослідники адміністративного права в багатьох європейських країнах говорять про інтенсифікацію впливу європейського адміністративного права на національні адміністративно-правові інститути в останні десятиліття. Німецький учений Е. Шмідт-Ассманн (E. Schmidt-Aßmann) пропонує говорити про адміністративне право в Європі як про якесь правове утворення, що охоплює: 1) національне адміністративне право – сукупність законів, судових рішень і положень адміністративно-правової доктрини, що застосовуються публічною владою в конкретній європейській країні; 2) адміністративне право Ради Європи, яке здебільшого міститься в численних рекомендаціях і резолюціях Кабінету міністрів Ради Європи, а також у практиці Європейського суду з прав людини; 3) публічне право європейських народів (*ius publicum Europeum*) – творіння вчених-адміністративістів, запозичене з конституційної історії та порівняльно-правових досліджень, що мають високу концептуальну цінність; 4) адміністративне право, створене інституціями Європейського Союзу з метою гарантування ефективного застосування положень європейського правового (адміністративного) простору державами-членами ЄС та іншими європейськими країнами;

5) міжнародне адміністративне право, джерелом якого є міжнародні договори публічно-правового характеру [2, с. 3].

Переосмисленню змісту і спрямованості реформ публічного адміністрування з позицій подальшого вдосконалення демократії і розвитку правової держави сприяють кардинальні зміни в зовнішньому глобалізованому світі, що відбуваються на початку XXI ст., зокрема трансформація сутності та ролі держави в суспільстві, розвиток інформаційних технологій, незадоволення громадян досить жорсткими бюрократичними формами державного управління [3, с. 3]. Сутність процесів глобалізації, вестернізації, європеїзації чи європейської інтеграції полягає в тому, що вони «змушують» змінюватися чинне національне законодавство, узгоджують його норми з міжнародними стандартами, сформованим правовим змістом і європейськими параметрами основних правових інститутів, відомих у сучасному світі. Це стосується й адміністративного права України з огляду на проведення адміністративної й адміністративно-правової реформ у межах забезпечення можливостей входження до єдиного адміністративного простору та нових докорінних змін «юридичного ландшафту» країни.

У країнах західної традиції права проблематика осмислення й концептуалізації питань модернізації як національних, так і європейського адміністративного права є об'єктом уваги таких закордонних учених, як: К. Аллен, Я. Бочь, Я. Зіммерманн, П. Крейг, А. Лесюер, Г. Рове, А. Тюрк, С. Хантігтон, Х. Хофманн, К. Худ, Е. Чігі, Й. Шварце, Дж. Шнейдер, Е. Шмідт-Ассманн та ін. У межах наукових досліджень вітчизняних учених варто відзначити роботи В. Авер'янова, В. Бевзенка, А. Берлача, Д. Лук'янець, В. Колпакова, Т. Коломоєць, А. Комзюка, С. Мельника, С. Стеценка й ін. Треба віддати належне, ця тема охоплює багато граней сучасного адміністративного права (питання оновлення доктрини, поняттєво-термінологічного апарату, предмета, методів, системи, принципів, джерел, правових інститутів адміністративного права тощо), які є окремим предметом досліджень авторки цієї статті.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування нового погляду на розвиток і модернізацію сучасного адміністративного права України в контексті європеїзації, євроінтеграції та глобалізації.

Результати дослідження. Процес модернізації науковці розглядають у різних контекстах і сутнісних площинах. Зокрема, соціолог Д. Лернер (D. Lerner) тлумачить як «сверідне ментальне зрушення, досягнення особливого стану розуму, який характеризується вірою у прогрес, схильністю до економічного зростання, готовністю адаптуватися до змін» [4, с. 12]. Водночас Н.Дж. Смелзер (N.J. Smelser) підходить до трактування модернізації комплексно, наголошуючи на її багатовимірному характері, ґрунтованому на сукупності змін, що відбуваються в кожному суспільстві [5, с. 635]. Польський соціолог П. Штомпка (P. Sztompka) прирівнює його до терміна «сучасність» і розуміє як комплекс соціальних, політичних, економічних, культурних та інтелектуальних трансформацій, які відбувалися на Заході із XVI ст. і досягли свого піка в XIX–XX ст. [6, с. 10].

Свого часу відомий український правознавець В. Авер'янов зазначав, що важливу роль у демократичній трансформації правової системи країни та домінуючих правовідносин у сфері взаємодії органів державної влади із приватними особами має відіграти проведення комплексної реформи адміністративного права на основі європейських принципів і стандартів, спрямованої на модернізацію та запровадження якісно нових інститутів адміністративного права [7, с. 184]. Досягнення цієї мети має сприяти виконанню Україною міжнародних зобов'язань, пов'язаних з європейською інтеграцією, зокрема Копенгагенських і Мадридських критеріїв, що висуваються до країн-кандидатів для вступу до ЄС.

Модернізація публічної адміністрації, що є основною категорією сучасного адміністративного права України, безсумнівно, є продуктом євроінтеграційного розвитку. Так, згідно зі стратегічними цілями та завданнями реформи державного управління до 2021 р. (паспорт реформи, розроблений за методологією “Result based management” (Канада)), трансформація повинна проводитися у сфері надання публічних послуг, *e-governance*, формування корпусу державних службовців тощо [8]. Утім, «реальна модернізація» починається з оновленням ціннісних вимірів галузі адміністративного права, що гарантуватиме повноцінну, повномасштабну

перебудову відносин «людина – держава», яка виникає лише за умови захисту основоположних прав і свобод людини, у яких публічна влада буде функціонувати в чітко визначеній спосіб і в межах, окреслених законами демократичної, правової, соціальної держави.

Однак, як з'ясувалося, це не є простим завданням ні для національного нормотворця, ні для органів виконавчої влади, ні для адміністративних судів чи юристів-практиків, учених-теоретиків. Майже 20 років тому в наукових пошуках моделі реформи адміністративного права В. Авер'янов зазначав, що вона повинна ґрунтуватися на: переосмисленні принципів науково-методологічних засад цієї фундаментальної галузі права з урахуванням наслідків руйнування колишньої тоталітарно-державної системи й утвердженням нових політико-ідеологічних і соціально-економічних орієнтирів історичного розвитку українського суспільства; трансформуванні змісту і системи чинного адміністративного законодавства відповідно до потреб якісної зміни ролі адміністративного права в регулюванні відносин між державою й людиною, більш ефективного здійснення державного управління в різних сферах суспільного життя; сприянні більш ефективному використанню адміністративного законодавства як основи правового супроводження самої адміністративної реформи [9, с. 73–75].

З іншого боку, реформування адміністративного права має на меті здійснення необхідних перетворень у самій галузі адміністративного права як складовій частині правової системи. І в цьому випадку – це конкретний напрям чи самостійний елемент адміністративної реформи [10, с. 3–4]. Така модернізація, у широкому розумінні, якщо говорити про політико-правові перетворення у країні, повинна ставити як її кінцеві цілі становлення і розвиток правових інститутів і вирішення завдань зі створення системи ефективного правового захисту прав і свобод людини і громадянина; розвиток адміністративного й адміністративно-процесуального законодавства відповідно до європейських принципів; кодифікацію адміністративного й адміністративно-процесуального законодавства тощо. Саме тому вважаємо, що модернізація сучасного адміністративного права України – це не тільки спосіб упровадження змін, але й форма пошуку правильного шляху, яка веде до оновлення всіх сфер публічного-правового життя людини; це побудова і реалізація таких напрямів правових реформ, що розуміють виклики сучасного глобалізаційного та діджиталізованого суспільства, дозволяють поліпшити сервісну складову частину діяльності публічної адміністрації, процедури нормотворчості, правозастосування, правового захисту і тлумачення норм адміністративного права, створити нову «атмосферу» публічного адміністрування і зрілого громадянського суспільства, де існує верховенство прав людини і пріоритет її гідності.

Узагальнено термін «модернізація» означає осучаснення, тобто необхідність формування нової держави, створення сучасної правової системи країни, «нового» адміністративного права та публічного адміністрування, ґрунтуючись на дотриманні основних європейських принципів, стандартів, ідей та моделей, поглядів і підходів, адміністративних практик і правових позицій судових установ, спрямованих як на запровадження нових інститутів адміністративного права, так і на змістовне оновлення вже існуючих.

Уважаємо, що модернізувати адміністративне право також означає вилучення із практики адміністративних органів застарілих форм і методів управлінської діяльності, а з адміністративного законодавства – вочевидь непотрібних і таких, що гальмують позитивний розвиток, правових інститутів адміністративного права. Отже, розуміючи процес модернізації широко, пропонуємо до сучасного адміністративного права ввести правові конструкції і моделі, що встановлюють ефективні механізми для зниження адміністративних бар'єрів для розвитку приватного сектора економіки; протидії корупції на всіх рівнях; дерегуляції суспільних відносин, де це можливо; інтенсифікації використання диспозитивних методів правового регулювання, що є результатом «поглинання адміністративного права цивільним»; застосування прозорих й ефективних процедур рівного доступу до публічного майна, відкритості і транспарентності органів публічної влади, із максимальним залученням до процесу ухвалення рішень зацікавлених осіб; встановлення правильного балансу між теорією централізації та децентралізації, особливо на місцевому рівні; створення громадянського суспільства з високим рівнем правових свідомості, культури, менталітету, моралі та національної (європейської) ідентичності його членів тощо.

Іншим наріжним каменем модернізації адміністративного права України є новий погляд на суспільну роль її доктрини як не суто «управлінської», а переважно «обслуговуючої», «публічно-сервісної». Суспільна (соціальна) цінність адміністративного права полягає в тому, що воно є основним регулятором гармонійних відносин між публічною адміністрацією, суб'єктами (органами й посадовими особами) виконавчої влади та місцевого самоврядування і громадянами [11, с. 11–12].

Отже, передбачувана (і частково вже проведена) в Україні модернізація функціональних та інституційних основ розбудови системи суб'єктів публічної адміністрації, вочевидь, лежить у центрі як формування окремих публічних політик, так і адміністративно-правового регулювання суспільних відносин загалом. З одного боку, модернізація потрібна на рівні норм-ідей, норм-принципів, норм-цінностей адміністративного права, а з іншого – на рівні окремих правових інститутів, адміністративно-правових норм.

Модернізувати адміністративне право, на нашу думку, означає створити (оновити) правові цінності, адміністративно-правові норми, інститути, підгалузі, а також положення правничої науки та навчальної дисципліни, що будуть гарантувати відкритість, доступність, відповідальність органів публічної влади перед пересічним громадянином; приведення публічної адміністрації в «європейський» вигляд, надання їй ефективних форм діяльності згідно з новими вимогами європейського адміністративного (правового) простору, концепцій належного врядування (*good governance*) і належної (доброї) адміністрації (*good administration*); розвиток механізмів судового і позасудового захисту основоположних прав і свобод приватних осіб у публічно-правовій сфері; налагодження «зворотного зв'язку» із суспільством щодо ухвалених управлінських рішень; неухильне дотримання органами публічної адміністрації принципів верховенства права, законності, законних очікувань, правової визначеності, мотивуючи ухвалення кожного адміністративного акта чи вчинення кожної дії; довіри суспільства до органів виконавчої влади, адміністративних судів тощо.

Трансформація адміністративного права має відбуватися крізь призму забезпечення права людини на корисне, якісне, ефективне і належне публічне адміністрування. Адже право на належну (добру) адміністрацію все більше позиціонується європейськими вченими як право третьої генерації, поряд із правом на мир, здорове навколишнє середовище тощо. Тому реалізація цього права є обов'язком сучасної правової держави, у якій публічне адміністрування повинно здійснити такі якісні зміни в характері виконавчо-розпорядчої та організаційної діяльності держави, які б гарантували реалізацію такого права особи. І якщо воно, наприклад, визначається як діяльність із реалізації покладених на нього обов'язків і задоволення загальних публічних інтересів [12, с. 274–275], то це має сприйматися в контексті теорії сервісної держави та правової ідеології людоцентризму.

Водночас кодифікація адміністративного права, поліструктурність галузевого предмета, трансформаційні процеси, які впливають на кардинальний перегляд системи, зумовлюють концентрацію зусиль, орієнтованих на формування нового, сучасного, науково-правового фундаменту для нормотворчості та правозастосування [13, с. 76–77]. Саме тому важливим аспектом сучасного етапу вдосконалення адміністративного й адміністративно-процесуального законодавства стає необхідність встановлення повноцінного й ефективного громадського контролю і за процесом стрімкої зміни самого законодавства, і за результатами адміністративної нормотворчості. Проте національному законотворцю необхідно бути обачним, адже проблема «законодавчої інфляції» адміністративного законодавства торкнулася усіх без винятку європейських країн – це є викликом і для держав-членів ЄС, і для інших держав.

Зрозуміло, що адміністративну практику потрібно підпорядкувати високим стандартам правової державності, де дія правових норм забезпечувала б достатній рівень благополуччя людей і режим законності у здійсненні публічного адміністрування, захист прав, свобод і законних інтересів усіх суб'єктів права, що проголошено ст. 3 Конституції України [14]. З огляду на це, наведемо думку німецького вченого Г. Робберса (G. Robbers), який писав, що адміністративне право переросло свою попередню роль простого гаранта безпеки громадянина, немає жодних підстав для побоювань, що сьогодні воно може діяти як інструмент пригнічення.

Уявлення про адміністрацію в сучасних умовах визначається радше її великою і постійно зростаючою активністю від імені населення щодо забезпечення його добробуту. Держава забезпечує основні життєві потреби; більшою мірою вона перетворюється на сервісну індустрію [15, с. 84]. У Великобританії осердяд адміністративного права є забезпечення незалежних від уряду процесів, щоб запобігти діям публічної адміністрації, які можуть бути ідентифіковані як свавілля і не відповідати засадам верховенства права: усі реформи здійснюються саме в цьому напрямі [16, с. 8]. Водночас польський вчений Я. Зіммерманн (J. Zimmermann) підкреслює, що унікальність адміністративного права полягає в тому, що воно регулює правовідносини від початку з нерівними суб'єктами, уся модернізація галузі повинна бути спрямована на збалансування публічних і приватних інтересів, на захист «слабшого»; держава «підкується» про цінності, що лежать в основі адміністративного права, через діяльність адміністративних судів [17, с. 21]. Тому на порядку денному в більшості європейських країн – захист прав і свобод людини через інструменти судового контролю.

Отже, ідеологія людиноцентризму, на переконання Р. Мельника, має не просто стати доктринальною ідеєю, а перетворитися на спосіб життя українського суспільства і безальтернативний принцип функціонування влади. У зв'язку із цим першочерговим, можна сказати, навіть пріоритетним, завданням вітчизняної науки адміністративного права варто визнати вивчення змісту кожного із прав (свобод) людини і громадянина, а також процедур їх реалізації у сфері публічного управління, що дозволить наповнити адміністративне право новими нормами й інститутами [18, с. 9].

Отже, серед напрямів модернізації адміністративного права України варто зазначити: утвердження правової ідеології людиноцентризму як висхідної засади; переосмислення правових цінностей, що лежать в основі аксіології адміністративного права; розвиток інституційних і функціональних підвалин розбудови системи суб'єктів публічної адміністрації, місії та завдань публічних службовців; наскрізне проникнення принципу верховенства права в основні правові інститути адміністративного права, які визначають напрям діяльності органів публічної влади; розширення системи джерел адміністративного права; кодифікацію адміністративно-процедурних норм; оновлення правового статусу суб'єктів адміністративного права (у частині їхньої компетенції та відповідальності); запровадження приватноправових форм діяльності суб'єктів публічної адміністрації; збереження й удосконалення інструментів позасудового і судового оскарження рішень, дій (бездіяльності) суб'єктів владних повноважень; розвиток сервісної складової частини діяльності суб'єктів публічної адміністрації; підвищення рівня правосвідомості, правової культури та правової ідентичності; усунення суперечностей і дублювань у системі адміністративно-правового регулювання; ліквідацію прогалів у механізмі правової регламентації тощо. У цьому контексті особливу увагу необхідно звернути на кодифікацію адміністративного процедурного законодавства, адже за допомогою кодифікаційних заходів зазвичай досягаються й інші цілі реформаторських перетворень: імплементації позитивного європейського досвіду правової регламентації відносин у сфері публічного адміністрування, потреби завершення вже розпочатого курсу змін окремих правових інститутів (наприклад, публічної служби, децентралізації, використання публічного майна, надання публічних послуг тощо).

Висновки. Отже, якщо розглядати стратегічною метою України вступ до ЄС і НАТО, адже саме ці постулати закріплені у Преамбулі Конституції України («<...> підтверджуючи європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України <...>» [14]), то необхідність модернізації адміністративного права України є очевидною і неминучою, не викликає жодних сумнівів.

Як слушно зазначав дослідник П. Крейг (P. Craig), щоб зрозуміти природу і цілі адміністративного права, потрібно досліджувати спосіб організації суспільства; артикуляцію типу демократичного суспільства, у якому ми живемо, і бачення політичної теорії, яку наше суспільство підтримує; на нього впливає філософія, яка лежить в основі формування публічних політик, розвитку приватноправової тематики [19, с. 3–4].

Видається, що такі думки цілком можуть бути застосовані і до України. Адже на часі реальна демократизація суспільного життя, відмова від домінування імперативних методів

у вирішенні суспільних проблем, зміщення пріоритетів правової культури та правової свідомості. Це означає, що під час реформування адміністративного права потрібно звертати увагу не тільки на галузь національного права, але й на модернізацію доктрини, правничої науки, навчальної дисципліни. Однак не варто розглядати адміністративне право крізь призму державоцентризму, як галузь, що обслуговує тільки державу і державний апарат. Слід повернутися до його первісного розуміння як галузі, що сприяє загальному благу, дозволяє людині реалізувати права, свободи й інтереси, захиститися від свавілля з боку суб'єктів публічної влади, в умовах панування ідеології людоцентризму.

Список використаних джерел:

1. Sommermann K.-P. Konvergenzen im Verwaltungsverfahrens- und Verwaltungsprozessrecht europäischer Staaten. *DÖV*. 2002. S. 133–139.
2. Schmidt-Aßmann E. Administrative Law in Europe: Between Common Principles and National Traditions. *Administrative Law in Europe: Between Common Principles and National Traditions* / ed. M. Ruffert ; Dornburg Research Group on New Administrative Law. Workshop. European Administrative Law. Series 7. Groningen : Europa Law Publishing, 2013. P. 3–18.
3. Нагаєв В. Публічне адміністрування : навчальний посібник. Харків : ХНАУ, 2018. 278 с. URL: <http://dspace.knau.kharkov.ua/jspui/bitstream/123456789/1076/1> (дата звернення: 19.03.2020).
4. Lerner D. *The Passing of Traditional Society*. Glencoe : Free Press, 1958. 289 p.
5. Смелзер Н. Дж. Социология. Пер. с англ. Москва : Феникс, 1994. 688 с.
6. Sztompka P. *Socjologia zmian społecznych*. Wyd. 1. Kraków : Wydawnictwo “Znak”, 2005. 324 s.
7. Авер'янов В. Необхідність врахування євроінтеграційних вимог на становлення нової української адміністративно-правової доктрини. *Правова держава*. 2010. Вип. 21. С. 183–191.
8. Стратегія реформування державного управління України на 2016–2020 рр. : розпорядження КМУ від 24 червня 2016 р. № 474-р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/474-2016-%D1%80#n9> (дата звернення: 19.03.2020).
9. Авер'янов В. Адміністративна реформа в Україні – стан та очікування. *Адміністративна реформа – історія, очікування та перспективи* / упор. В. Тимошук. Київ : Факт, 2002. 100 с.
10. Курс адміністративного права України : підручник / за ред. В. Коваленко ; Нац. акад. внутр. справ. Київ : Юрінком-Інтер, 2012. 808 с.
11. Авер'янов В. Нова доктрина українського адміністративного права: концептуальні позиції. *Право України*. 2006. № 5. С. 11–17.
12. Публічне управління та адміністрування в умовах інформаційного суспільства: вітчизняний і зарубіжний досвід : монографія / за заг. ред. С. Чернова й ін. Запоріжжя : ЗДІА, 2017. 602 с.
13. Пирожкова Ю. Модифікація функцій адміністративного права в аспекті трансформації його системи: тенденції та перспективи. *Запорізькі правові читання* : матеріали Щорічної міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 6 травня 2019 р. / за заг. ред. Т. Коломоець. Запоріжжя : ЗНУ, 2019. С. 76–79.
14. Конституція України : Закон від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 19.03.2020).
15. Robbers G. *An Introduction to German Law*. Sixth ed. Baden-Baden : Nomos, 2017. 294 p.
16. Endicott T. *Administrative Law*. Fourth ed. Oxford : Oxford University Press, 2018. 704 p.
17. *Aksjomaty sądownictwa administracyjnego* / red. J. Zimmermann. Warszawa : Wolters Kluwer, 2020. 315 s.
18. Мельник Р. Новели сучасної концепції українського адміністративного права. *Lex Portus*. 2017. № 5 (7). С. 5–16.
19. Craig P. *Administrative Law*. 7 ed. Sweet and Maxwell, 2012. 1102 p.

